



Bolvári-Takács Gábor

Kozma Tamás szelíd önéletrajza

Kozma Tamás nevelésszociológus, az MTA doktora, az egykori Oktatáskutató Intézet főigazgatója, a Debreceni Egyetem volt tanszékvezetője és doktori iskola alapítója, ma emeritus professzora, a hazai neveléstudomány megkerülhetetlen személyisége. Kutatói eredményeit, intenzív publikációs tevékenységét, tudomány-szervezési és iskolateremtő munkásságát tekintve a tévedés kockázata nélkül állítható, hogy a hazai pedagógia tudománytörténetében a 20. század egyik meghatározó alakja. A közelmúltban eddigi műfajaitól merőben eltérő alkotásra vállalkozott: *Erdei séta* című önéletrajza személyiségének (mások által) eddig nem ismert oldalát villantja fel.

Az önéletrajzok korát éljük. A politikai rendszerváltozás óta nemcsak megszorozódtak a memoárok, de a szerzői körük is jelentősen kibővült. A 60-as, 70-es, 80-as években kiadott emlékiratok elsősorban kortárs politikusok életútjait kísérték végig, nyilvánvalóan apologetikus célzattal: a szocialista rendszer történelmi szükségszerűségének és a Kádár-rendszer haladó jellegének alátámasztására. A 80-as évek végén a rendszerváltozás szele felszabadította a fiókok mélyén rejlő, s a (belső) cenzúra miatt addig meg nem írt, vagy kiadatlan kéziratokat. Érthetően sok volt köztük az ötvenes évekről szóló, különösen az 1956-os érintettségű szerző és téma, de megjelentek teljes életpályát bemutató művek is. A zsilip a 90-es évek-

től végleg kinyílt. Most már nemcsak a rendszerváltozás előtti politikai és gazdasági vezetők (újabb) művei jelentek meg, hanem a rendszerváltó évek, sőt az 1990 utáni események is a memoárirók látóterébe kerültek.

A tudomány legmagasabb rangú művelőinek körében ez a dokumentációs forma nem volt jellemző. Üdítő kivételnek számított Mátrai László kötete (*Műhelyeim története. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1982*), amely nem önéletrajz a fogalom klasszikus értelmében; benne esszé-jellegű, művelődés- és tudománytörténeti összefüggéseket taglaló részek egyaránt megtalálhatók. A tudósok tollából származó memoárok kiadása a 90-es évektől indult meg. Kulcsár Kálmán keretként még aktuálpolitikai eseményeket használt, s ebbe illesztette – egyfajta flashback technikával – életútjának egyes fejezeteit (*Két világ között. Rendszerváltás Magyarországon 1988–1990. Akadémiai Kiadó, 1994*). Berend T. Iván szerkezetileg letisztultabb, lineáris visszatekintésre vállalkozott, ám elemzéseiből olykor előtűnik a rendszerváltozás közben/miatt/után megsértett kutató önigazoló attitűdje (*A történelem – ahogyan megéltem. Kulturtrade Kiadó, 1997*). Heller Ágnes (*Bicikliző majom. Múlt és Jövő Könyvek, 1998*), illetve Kornai János (*A gondolat erejével. Rendhagyó önéletrajz. Osiris Kiadó, 2005*) emlékiratai az előbbieknél komplexebbek és tanulságosabbak, személyes fejlődés- és szakma-



történetek, nem kevés életbölcsessel, rendszerkritikával és objektivitásra történő igyekezettel. Huszár Tibor memoárja (*Met-szetek nyolc évtized magántörténelméből. Corvina Kiadó, 2010*) igen informatív, de minduntalan azt az érzést kelti, mintha egyfajta publikációs „melléktermékként” készült volna, azzal, hogy szerzője ezúttal saját pályáját tekintette kutatási témának. Kozma Tamás munkája minden általam ismert felfogású memoártól eltér. Szerkezeti-eg időrendben halad, s a teljesség igényével fogja át szerzője életútját. Az események interpretációja szubjektív, de tárgyyszerű, a kötet ívét korabeli dokumentumok, átvett szövegrészletek nem törik meg. Fényképeket sem találunk: a szándék azt jelzi, hogy a történések átéléséhez az olvasónak kizárólag saját ismereteire, illetve képzelőerejére kell hagyatkoznia. Ugyanakkor semmi nem marad homályban: a kötetben – a szerzőhöz legközelebb álló, csak monogrammal jelzett, egymást követő két társán kívül – mindenki teljes névvel szerepel.

Az életút fordulópontjai egyben a fejezetváltások dátumai, nyolc évszám, hét fejezet: *A háborútól a kitelepítésig* (1939–1951), *Kunszentmártontól Kolozsvárig* (1951–1962), *Pedagógus pályám* (1962–1969), *Kutató leszek* (1969–1981), *Az Oktatáskutató* (1981–1990), *Rendszerváltozás és utána* (1990–2001), *Egyetemi évek* (2001–2009). Az egyes fejezetek terjedelme nagyjából azonos (35, 37, 40, 42, 42, 50, 42 oldal), ez a mondanivaló célzatos tagolására utal. A címek alapján látszik, hogy az egyes életszakaszok megragadásában kronológiai, szervezeti és életpálya-vezetési elemek egyaránt fellelhetők. Az utolsó fejezet címe félrevezetően tudatos: nyilván nem egyetemi tanulmányokra, hanem tanításra utal, de merjük észrevenni a „jó pap is holtig tanul” analógiát – tudva, hogy Kozma Tamás evangélikus teológiára (is) járt.

A kötet a szülői, felmenői háttér bemutatásával indul – a családi kapcsolatok (anyai és apai ág) leírásának plasztikussága és érzelmi mélysége Szabó Magda regényeinek fogalmazásmódját idézi. A részben fővárosi, részben erdélyi eredetű, vagyonos polgári háttér, az unitárius egyházban betöltött tisztségek, a jeles közéleti személyiségeket is magában foglaló környezet meghatározta az ifjú Kozma Tamás indulását. Tanítóképző, teológia, bölcészkar, aspirantúra – a különböző iskolák és intézménytípusok tapasztalatai a későbbi szociológusi érdeklődés csírait rejtették.

A pedagógusi, majd a kutatói pálya indulását a kádári konszolidáció alulnézetből elemzett perspektívái keretezték. Az „egyéni stratégia” kidolgozása bevált. A szerző jó érzékkel lép át a tudományos közéleti életképleírásba, a *Köznevelés* szerkesztőségének a korszakra jellemző értelmiségi társasági zsongása máshol is pontosan így működött (gondoljunk a Kőrösi József-féle *Valóság*ra vagy a Feuer Mária-féle *Muzsikára*). Az oktatás és a kultúra hivatásos művelői a hetvenes évektől egyre nagyobb teret kaptak, a Pozsgay-féle kultuszárca erőteljesen támaszkodott az értelmiségre. Az erőviszonyokat ettől függetlenül Aczél György alakította, szinte groteszk a leírás, amikor Aczél a reszkető Polinszky Károly oktatási miniszter parlamenti beszédét javítja: „marhaság, marhaság”. De Kozmánál is jelen van a „vezetői válság”, mint a hetvenes évek magyar valóságának akár öngyilkosságig fajuló szindrómája – elegendő csak Nagy Miklós művelődésügyi miniszter és Erdélyi Károly külügyminiszter-helyettes halálára utalnunk, amelyek háttérében nagyon is társadalmi okok álltak: a végletekig fokozott teljesítménykényszer.

A kádárizmus kiszámítható korlátaihoz képest a rendszerváltó évek valamiféle szürrealista kavalkád képét mutatják, s hogy



ezt nem csupán Kozma Tamás látta így, arra jó példa Beke Kata könyve (*Jézus-mária, győztünk! Belvárosi Könyvkiadó, 1993*). Az intézményrendszer szükségszerű megrendülése szinte kínálta a pályamódosítást az oktatói karrier felé. A szándék Szeged és Debrecen szorításában érlelődött továbblépéssé. Az előbbi várost Kozma erőltette – bölcsész diplomáját itt szerezte –, az utóbbit a debreceniek. A szegediek „mind segítőkészek voltak (...), kivéve a rektort. Meg az egyetemet.” – fogalmaz a szerző a rá jellemző iróniával. A zárkózottságot mutató civis város azonban, a szakmai értékek és érdekek mentén, ezáltal is sikerrel tudott élni a minősített külső erő bevonásával.

Az életút nyomon követésén túl a kötetben kiváló szociológusi/szociográfiai megközelítések és megfigyelések érvényesülnek. Ilyen például a háború utáni budai és pesti építkezések különbsége – a bombázások következményeként, a kitelepítések leírása, az „iskolaszag” fogalma, amely később Kozma által vált tudományos szakkifejezéssé, a módszertani képzés dicsérete. A *Magyarország felfedezése* sorozat legjobb darabjait idéző leírások a kocsordi legáció, a szegedi egyetemi levelező képzés, és a mai olvasónak elképzelhetetlen korabeli lakásmizéria nyomon követése, benne a társasház építés, mint esettanulmány. S emellett néhány külföldi „kis színes”: svéd modell, az indiai úti beszámoló, az amerikai tapasztalatok.

Kozma Tamás mikrotörténelme olvasmányos, jellemrajzai szinte fényképszerűek. Néhol krimyszerűen fordulatos, néhol prózát ad lírába csomagolva. Tájéleírásai olyanok, mint a leggördülékenyebb íróknál: Dérynél, Németh Lászlónál. A ma-

gánéleti részek szinte önálló novellák (pl. *Szerelem, A negyvenhatodik év*). A kötet meghatározó eleme az önirónia, a mondatokban/mondatok végén elhelyezett zárójeles kiszólások/betoldások mindig helyrebillentik a múlt-jelen viszonyt. Pl. Kunszentmárton „fóúton feküdt, a 44-es mellett, amely Kecskemétről Békéscsabán és Gyulán keresztül Nagylakra visz; akkor nem vitt.” Vagy: „Festői kép fogadta azt, aki Szarvasra érkezett (...). Akkor azonban még nem sokan érkeztek Szarvasra.” Az iróniává transzformált panaszok ellenére a kötetben nincs semmi önsajnálát vagy szentimentalizmus, mindig az élet (vagy az isten) törvényei érvényesülnek. S hogy miért éppen *Erdei séta*? Az utolsó oldalra ez is világossá válik, de hogy véletlenek nincsenek, azt jól bizonyítja a szerzőről szóló szócikk: „hobbi: természetjárás” (*MTI Ki kicsoda 2009. Kortársaink életrajzi lexikona. Főszerk.: Hermann Péter. MTI, 2008. 628. o.*)

„Az emlékiratíró (vagy memoárszerző) a kor tanúja, a vallomástevő önmaga szellemi-lelki fejlődéséé, az önéletrajz szerzője pedig mindkettőé, valahol az előbbi kettő között. Az emlékirat a tiszta objektivitásnak, a vallomás a tiszta szubjektivitásnak ad elsősorban (de egyáltalában nem kizárólag) otthont; míg az önéletrajz (természetesen könyvnyi terjedelem esetén) e kettő arányos, harmonikus egységét teremti meg.” (*Éles Csaba: A megélt és megírt múlt. Emlékiratok, önéletrajzok, vallomások. Napút-füzetek 2. Napkút Kiadó, é. n. 1. o.*) A pontos meghatározás minden tekintetben igaz Kozma Tamás önéletrajzára. Szerkezet, műfaj és tartalom harmóniája teszi az olvasó számára felejthetetlen élménnyé.

(Kozma Tamás: *Erdei séta. Önéletrajz. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2011. ISBN 978-963-287-048-9*)



Arany Lajos

Természeti igazságok – három sorban

Száguldó koroknak, rohanó halandóknak is kedvez a haiku, ez a mindössze háromsoros japán lírai műfaj és versforma. Hamar elolvasható belőle akár több is: aki csak két villamos- vagy trolimegállónyt közlekedik, már az is elővehet egy ilyen kötetet.

Megtréfálja azonban e tömör, 17 (soronként 5–7–5) szótagos vers azokat, akik így közelítenek az irodalomhoz. Mert bármilyen műfajt, eposztól egysorosig, csak „áhitattal, szenvedéllyel, figyelemmel” érdemes olvasni, „előre és hátra hallgatózva a könyvben”, „figyelni a titkos jeladásokra” – ahogyan Márai *Füves könyvének* maximuma tanácsolja.

A keleti kultúrában gyökerező, metafizikai igényű haiku természeti képek felvillantásának, a flóra, a fauna egy-egy nagy pillanatának megragadása útján közvetít és sugall mély gondolati, filozófiai, lélektani tartalmakat. A természet múlhatatlan igazságait rögzíti. Költemény-borostyángyöngy, amely zárványként, immár mindörökre őriz, egzsersmind újraéltet egy-egy életérzést, egyben gondolatot. Gömbölyű vers. Így hát nehéz rajta „fogást” találni. Próbára tevő feladat értelmezni e vázlatosságában is teljeset nyújtó műfaj egyes darabjait.

Egy fajta pillanatkép a haiku. De a pillanatkép – amelynek prózai változatát, az impresszió-rezonanciát oly briliáns módon művelte mindenekelőtt Kosztolányi – szerkezete e háromsoros lírai műfajban

akképp fest, hogy az író rögzíti az impresziót, az olvasótól pedig várja a rezonanciát. A költő vázlatos rajtot nyújt a tárgyról, de hogy ezt milyen tartalommal tölti meg a műbefogadó, az már az ő érzékenységén, érzéken múlik. Koncentrált figyelmet kér tehát a haiku. Fantáziás, empátiával, intuícióval megáldott, a költőhöz hasonlóan a lét értelmén töprengésnek, az élet, a világ ritmusát érezni akarásnak, a jelentés keresésnek az igényével élő verskedvelőre apellál. Arra, aki az alkotóhoz hasonlóan, szívvel és ésszel egyaránt-egyszerre képes gondolkodni. Már Kosztolányi is felhívott esszéjében az olvasói aktivitás elmaradhatatlanságára: „A haiku egy természeti rajz, egy »rajz körvonala« [...]. A természeti rajz mögött, melynek mindig pontosnak, valóságúnak kell lenni, »lírai« közlések nélkül, egy másik rajz is van, egy lelkirajz. De ez nem a költő lelkirajza, hanem általános emberi – mondjuk –, az olvasó lelkirajza, aki a kereteket majd megtölti, olyan tartalommal, amilyennel neki tetszik.” (*Nyugat*, 1933) Mint a balladában: a haikuban is gyakran a ki nem mondottban rejlik a lényeg. A szöveg kifejtetlenségének mesterműfaja tehát. Épp ezért sokféleképpen értelmezhető egy-egy darabja. Számít tehát az olvasó éberségére, aktivitására.

Vitéz Ferenc avatott szerzője ennek a műfajnak. Éles és szigorú szemű megfigyelője s rögzítője a természet nagy pillanatainak, a természeti igazságoknak, az



érzelemminőségeknek. Egészében haiku-kötet, kilencvenkilenc háromsorost sorjázta az *Évszakok, szavak, álmok* (1992). A *Repülnél lenni* (1996) kötet harminchárom – „madarakra és más motívumokra” írott – haikut közöl. A 2003-as *Szirmok csókolóznak...* (a Komiszár János virágcsendéleteit „kísérő” költemények) kötetben négy (virágokra komponált) háromsorossal találkozunk. S a 2013-as *Lábjegyzetek* – a könyv 142 verse közül – 103 haikut foglal magában. (A szerző egy másik rövid japán vers, a *tanka* művelője is: tizenhetet tett közzé az 1998-as *Kékezüst* kötete). Eddigi, haikut (is) tartalmazó könyveiben festő- és grafikusművész barátok alkotásai övezik a verseket. Az *Évszakok...* Baráth Pál, a *Repülnél...* Burai István, e legújabb könyv ismét Burai rajzaival ékes.

Az e kötetekben publikált képzőművészeti munkák sohasem tisztán illusztrációk, miképp e gyűjteménynek a képekre írott versei nem pusztá értelmző „képaláírások”, hanem önállóan is megálló művek. (Meggyőződhattünk erről a *Színekre szavak...* – Komiszár János *akvarelljeire* kötetben is.) A haikukhoz társított Burai-képek újabb rétegeit segítenek felfejteni a verseknek, a rajzokra írott költemények pedig újabb dimenzióira világíthatnak a rajzoknak, tisztábban foghatjuk általuk a grafikák jeleit. Szép randevúja a *Lábjegyzetek* szónak és képnek. Hozzá a műbefogadás során ezekhez társul(hat)ó (lélek)zenének. Mert a haiku rímtelen ugyan, mégis, mondhatni, *meghallja* a világ, az élet ritmusát. Miképp egy-egy sikerült rajz.

Hajnali harang / szólít vissza illatot / néma szíromhoz. A „kegyes” haikuk egyikére készült Burai-tusrajzon megjelenő arc érzékelteti: a harangcsendülés felidézte virágillat, a megszemélyesített virágszirom komplex képében, amelyben – a tolmácsoló Baudelaire szavaival – „egymásba csendül a szín és a hang s az illat”: megje-

lenik az ember, „Szépbeszött hitét” sosem feledni hív fel a kondulás. S íme, a párvers, a grafikára írott haiku: *Madáremléked / fölébreszti az öröm / tulipánjait.* E replika a közös alkotás terét a flórától a fauna, a szárnyak felé tágtítja. A teremtett és az épített világ (a létezők és a – templomot is felidéző – *harang*) szimbiózisa mellé a tárgyi, az emberi világ és létezők teljes körének kölcsönhatását tételezi, a kommunikációs elem (*szólít*) mellé ősi cselekvéseket (*emlékezés, örömbresztés*) társít.

Komplex természeti képek ékítik a „kegyetlen” haikuk csokrát is: *Lovam felnyerít. / Cifra szellő üzeni / forrás illatát.* Itt a fauna (*ló*), a flóra (*illat*), egy éltető őselem (*forrás*) s egy költészeti toposz, a *szellő* találkozása, egymásra hatása alkot a természet természetes díszével, színeivel, ékeivel (*cifra*) tovább tágtított hangulati – s vele széles természeti – teret. S ehhez expresszív hanghatást (*nyerít*) társít a szöveg.

Eklatáns példa a Burai-grafika és a Vitéz-vers termékeny kölcsönhatására a *Képeslapok*, tehát az „Üzenetek” Burai István képeinek hátoldalán ciklus darabja, az *Ébredés: Hajad táncolni kél, / szárnyam hogy suhogtatom. / Meggyajkad csodálja csőröm / minden hajnalon.* A Burai-rajzoknak az embert és létezőtársait folyton szételemezhetetlen kapcsolatba hozó kompozícióira rímelenek ezek az „üzenetek”. A létezők egységét, minden esetlenségünkkel, csetlés-botlásainkkal, groteszk-nevetséges embervoltunkkal együtt is a létezés gyönyörűségét, az élet értelmét hirdető, annak ős evoéját sugalló rajzokra. Az emberlényt a természet, a fauna jegyeivel (*csőröm, szárnyam, meggyajkad*) ruházzák fel a „fordított megszemélyesítések”. Reprezentálva az élők szimbiózisát, a létezés együttes szépségét. Az ember kerül a létezők középpontjába: közös Burai-Vitéz üzenet ez; tanújele a versmező spiritu-



ális motívuma: a *tánc*, illetve a rajzmezők hangsúlyos antropocentrikussága.

Érzésekből, impressziókból szőtt gondolatok e kis költemények, csaknem háromnegyedükben haikuk. Tára a kötet az érzékletes költői képeknek, elsősorban metaforáknak (*te leszel a dal; kék tánc; amikor imádkozol, te is csönd leszel; Isten könnyei cseppkő-versek; szellő az álmod; az öröm tulipánjai; víg ágyék; egy szál voltam hajadban; otthonom fűszál; te lennél a szél; madár a hold; tavaszi ág vagy; megittattál a harmatoddal*). Illetve a Baudelaire-citátummal közvetetten már jelzett szinesztéziának (*fény simul, zsibbad az ég, néma szírom, pikkelyes csend, cifra szellő, nedves csönd*). Olykor egyetlen nagy metafora egy-egy szép haiku: *Ártatlan testünk / reggelre behavazott / kolostorudvar; Ez a szerelem / gregoriándallamú / lélegzetvétel*.

A japán költészet mély értője, jeles fordítója, Faludy György patikamérleg-pontos, művészetfilozófiai mélységű gondolata szerint Macuo Basó (1644–1694) „legjobb haikui a meditáció láthatatlan háttéréből villannak fel, mint a hirtelen eszmélés”. E kötet jó néhány – köztük az utóbb idézett két – verse kerül, illetve áll közel az összetett haikuműfaj e jellemzőjéhez is.

A költői képek jellegzetes elemei, a versek főbb tematikai mozzanatai, a motívumhálozat részei itt többek között az őselemek: víz (*tenger, forrás, tócsa*), tűz (*láng*), levegő (*ég*), föld (*rét, tisztás, avar, hegy*); a nap, a hold, a csillagok; a flóra, fauna (*fenyő, fűz, hársfavirág, meggy, tölgyfalevél, orgona; csiga, ló, madár, méhek*). A szervetlen természeti elemek (*gyémánt, kő, sár, cseppkő*), természeti-időjárás jelenségek (*szivárvány, eső, vihar, szél, köd, zivatar*) sora, a nap- és évszakszimbolika. Felbukkannak a versmezőben őshelyzetek (szü-

letés, vágy, álom, szerelem, remény, öröm, boldogság, bánat, magány, halál); helyet kap a szövegekben az *idő* és a *tér*, átszövik a költeményeket szakrális jelképek és cselekedetek (*angyal, éden, ima, kereszt, Szentlélek, Mária*). Egy-egy motívum, mint a japán versben, gyakran jelképi értelmet hordoz. Itt jellegzetesen magyar szimbólumot is: *Csonka mennyország. / Csótányok marakodnak / a turul szívén*.

Az irodalmi műalkotás sosem csak látvány és érzés. Egyszersmind gondolat, mint e – (kép)költészetet és filozófiát szervesítő – kötet darabjai is tanúsítják. „Gondold meg, hogy csak az ember olvas” – folytatnánk a citált Márai-gondolatot, egybe-csengtetve Vitéz Ferenc haikuinak egyik üzenetével, nevezetesen a szó, a nyelv létezése, kimeríthetetlen gazdagsága örömének közvetett megjelenítésével: *Már csak egyetlen / szó kell a boldogsághoz. / Csak egy. Jaj, mi az?* Egyúttal indirekt módon az olvasót (vagy a nem olvasót, de aki esetleg azzá válhat) a szó, a kommunikáció csodájának, képességének becsülésére.

S annak is tanúbizonysága e „kis versek” világa, hogy nincs lényegtelen a létezésben. Mert a „kis” itt nemcsak a terjedeleme utal, hanem az apró csodák világnak allúziója is. A haiku emlékezteti a fogékony lelkeket: nem suhanhatunk el folyton a mikrovilág tüneményei mellett: *Májusi levél: / oly gyöngye, mint a halál, / s erős, mint a tél*. Régi tanulság: érdemes elolvasni a könyvek *lábjegyzeteit* is... Gyakran mennyire fontos információkat hordoznak a (főleg tudományos) művek e lapalji közleményei! S miképp ajánlatos azokat áttanulmányozni, szellemi kaland, lelki gazdagodás figyelmesen, kortyonként ízlelgetni e vers-*Lábjegyzeteket* is.

(Vitéz Ferenc: *Lábjegyzetek. 142 kis vers Burai István grafikáival. Néző•Pont, Debrecen, 2013. ISBN 978-963-88320-2-3*)



Dancs László

A sárospataki faluszeminárium történeti tanulságai

Bartha Ákos utóbbi években végzett kutatásainak középpontjában az egykori sárospataki faluszeminárium áll. Most megjelent kötetéből ennek történetét, kialakulását, céljait, eszmerendszerét, működését, megszűnését és utóéletét ismerhetjük meg, a korabeli magyar társadalom hatásrendszerébe ágyazva.

Sárospatak az ország északkeleti részének nagy múltú iskolavárosa. A Református Kollégium több évszázados történelme során arról volt híres, hogy progresszív módon tudta ötvözni a tradíciók iránti elkötelezettséget és az új korszellem iránti nyitottságot. A nagyobb történelmi traumákat rendre megújulás követte. Így történt ez az 1920–30-as években is, miután az iskola a trianoni döntés következtében elveszítette vonzaskörzetének közel felét, és bezámi kényszerült jogakadémiáját. A megújulás iránti igény és a szemléletváltás nemcsak a tantestületben, hanem a diákság körében is előtérbe került. A főiskola falukutató csoportja a teológus hallgatók javaslatára alakult meg 1931-ben, a kollégium 400 éves alapítási jubileumának évében. A „szociológiai szeminárium”-nak nevezett kurzus vezetését a fiatal teológiai tanár, Újszászy Kálmán vállalta. A Teológiai Akadémia 1951-es bezárásáig működő közösség a Hegyközben, a Hegyalján és a Bodroghözben végezte falukutató tevékenységét. A szeminárium célja a majdani falusi lelkipásztorok munkájának segítése volt. Újszászy Kálmán vezérfonalként

nyomtatott útmutatót is készített a falvak tanulmányozásához.

A szerző a pataki faluszemináriumot elhelyezi a 20. századi népi mozgalmak sorában és a kortárs szellemi/ideológiai palettán. Bemutatja legfontosabb forrásait, a kapcsolódó munkákat, a szakirodalmat és definiálja saját kutatói felfogását, szemléletét. Ezt követően a faluszeminárium történeti háttérét mutatja be: az ötlet az első világháború végére kicsúcsosodó földkérdéssel és a dualizmusból örökölt birtokszerkezet ellentmondásaival függött össze. A Horthy-korszakbeli falvak lakosságának helyzete az 1920-as földreform után is aggodalommal töltötte el a korszak értelmiségének szociálisan érzékeny részét. A problémák gyökereit feltárni igyekvő népkutatások, mint a Széchenyi Szövetség, a Folklore Fellows és a cserkészlet, a pataki kezdeményezés egyfajta előzményeinek tekinthetők.

A faluszeminárium fénykora az 1938-as határrevízióig tartott. A kötetből részletesen megismerhetjük az első magyar nemzeti munkatábort, amelynek keretében 40 diák és két tanáruk a Károlyfalva és Rudabányácska között épülő út egy szakaszának alapozó munkálatait végezték el. A szerző párhuzamba állítja a hasonló külföldi kezdeményezéseket és bemutatja a vállalkozás sajtóvisszhangját is, mivel az eseményt jelentős politikai érdeklődés kísérte. Az első bécsi döntés után a szellemi kapacitások más irányba terelődtek,



bár ebben a korszakban is voltak kiemelkedő eredmények, mint például a felvidéki nagykázméri templomfelújítás. Az 1948-as politikai fordulat következtében új irányvonalként megjelentek a termelési szociográfiák és a gyárkutatások. Ebben a szakaszban egy 1947/48-as pályázatnak köszönhetően megkísérelték feltérképezni az impériumváltás hatását a felvidéki lelkészek, különös tekintettel a volt faluszeminaristák sorsának alakításában. Az eredmények ugyan elszomorítóak voltak, de a használt módszerek napjaink monitoring kutatásainak is mintául szolgálhatnak.

A kötet további részében a faluszeminárium szociográfiai munkásságáról olvashatunk, annak gyűjteményei révén, míg az utolsó fejezet kitekintő összegzés. Ebben a Horthy-korszakbeli faluértelmezéseket, illetve a földreformmal kapcsolatos politikai álláspontokat ismerhetjük meg a konzervatívokétól a kaszáskeresztesekéig, továbbá betekintést nyerünk a földreformról folytatott közéleti diskurzusba.

A szerző 2012-ben *summa cum laude* minősítéssel védte meg doktori disszer-

tációját a Debreceni Egyetemen, ahol korábban történelem, majd magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomáit is szerzte. A most ismertetett kötet több éves kutatómunkájának és magas színvonalú értekezésének eredményeit tartalmazza. Sokirányú tájékozottságát mutatja, hogy alkalmazza a rokon- és társtudományok eszköztársait és terminológiáját, ott-honosan mozog a vallásfilozófia, a néprajz és a szociológia szakirodalmában. Egyéni stílusa olvasmányossá és könnyen emészthetővé teszi a szakmai szövegrészeket is. A kötet több mint ezerkétszáz (!) lábjegyzetet számlál, nemcsak hivatkozásokkal, hanem magyarázatokkal is. A bőséges irodalomjegyzék pedig igazolja a mondanivaló alaposágát és segíti a témával foglalkozó más kutatókat.

Bartha Ákos kötete, azon túl, hogy választott témája minden szegmensét és vetületét precíz gondossággal ábrázolja, mentalitástörténeti szempontból is segít megérteni a 20. század e máig ható változásokat hozó évtizedeit, valamint a benne élő embereket cselekedeteinek egyes mozgatórugóit.

(Bartha Ákos: Falukutatás és társadalmi önismeret. A Sárospataki Református Kollégium faluszemináriumának (1931–1951) történeti kontextusai. Hernád Kiadó, Sárospatak, 2013. Nemzet, egyház, művelődés 8. Sorozatszerkesztő: Dienes Dénes. ISBN 978-963-88029-8-9)



Kádár Béla: Házi koncert

Számunk szerzői

Arany Lajos 1958-ban született Putnokon. Újságíró, anyanyelvi lektor, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem *Lícium Médiaportálja*, valamint a *Debreceni Főnix* c. lap főszerkesztője.

Bolvári-Takács Gábor PhD 1967-ben született Sárospatakon. Történész, művelődésszervező, jogász, a Honvéd Együttes Művészeti Nkft. ügyvezető igazgatója, a Magyar Táncművészeti Főiskola habilitált főiskolai tanára, lapunk alapító főszerkesztője.

Dancs László 1983-ban született Nyíregyházán. Történész, a sárospataki Vay Miklós Református Szakképző Iskola tanára, a Debreceni Egyetem PhD-hallgatója.

Dáné Tibor Kálmán 1954-ben született Kolozsváron. Bessenyei György-díjas művelődésszervező, tanár, a kolozsvári *Művelődés* c. folyóirat főszerkesztője, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) volt elnöke.

Fitos Adrián 1977-ben született Zalaegerszegen. Irodalomtörténész.

Gergely Bori 1991-ben született Mórton. Költő, egyetemi hallgató.

Harsányi László 1947-ben született Budapesten. Közgazdász, kultúrákutató, a Nemzeti Kulturális Alap volt elnöke.

Kántor Zsolt 1958-ban született Debrecenben. Költő.

Kupa László CSc 1953-ban született Budapesten. Szociológus, a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának egyetemi tanára.

Mezei Gábor 1982-ben született Gyöngyösön. Költő, műfordító.

Mezősi Miklós PhD 1960-ban született Budapesten. Opera- és irodalomtörténész, író, a sajkázai Dr. Ambédkár Gimnázium tanára.

Oláh András 1959-ben született Hajdúnánáson. Tanár.

Retkes Attila 1972-ben született Budapesten. Zenetörténész, kritikus, PhD-hallgató, a *Gramofon* (folyóirat, honlap, könyvek) szerkesztője, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem óraadó oktatója.

Takács Ádám PhD 1970-ben született Sárospatakon. Történész, filozófus, az ELTE Bölcsészettudományi Karának adjunktusa, lapunk szerkesztőségének tagja.

Török Imre 1940-ben született Hajdúnánáson. Közgazdász, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem ny. gazdasági és műszaki főigazgatója, a Felsőoktatási Gazdasági Szakemberek Egyesületének elnöke.

Tusnád László CSc 1940-ben született Mátészalkán. Költő, műfordító, irodalomtörténész, az egri Eszterházy Károly Főiskola Comenius Főiskolai Kar (Sárospatak) emeritus professzora.

Urbán Ákos 1988-ban született Gyulán. Prózaíró.